

Arts

L'arca de Sant Martirià: un trencaclosques gairebé complet

Natàlia Iglesias

FRANCISC MATEU

Arqueta de Sant Martirià
abans del robatori.

Banyoles ha rebut com un gran regal la recuperació de dinou peces de l'arqueta gòtica de Sant Martirià, espoliada fa més de 25 anys pel lladre d'art Erik el Belga. Setze figures ja estan en mans del bisbat de Girona, està confirmat el retorn de tres peces més i encara hi ha set figures en parador desconegut. Però el preciós «trencaclosques» gòtic que va ser desmantellat peça a peça comença a completar-se i podria ser exposat al públic en els propers mesos. Les investigacions continuen obertes i els esforços per localitzar la totalitat del reliquiari no s'han deturat, però els avenços obtinguts els darrers mesos mereixen la celebració pròpia d'un èxit. L'arca de Sant Martirià ha emprès, ara sí, el camí definitiu de retorn cap a casa.

El llarg periple iniciat amb la «visita» del lladre Erik el Belga sembla a punt de concloure's amb la recuperació de setze peces

Recuperar l'autoestima

Banyoles ha recuperat quelcom més que setze peces de la seva preuada arqueta. El retorn de gran part de les figures que integren el reliquiari gòtic ha permès als banyolins sortir als diaris en termes «positius».

I és que durant l'última dècada la capital del Pla de l'Estany ha ocupat un lloc destacat en les planes de successos: enfonsament de la barca *L'Oca* a l'estany; polèmica internacional amb la repatriació del boiximà exposat al Museu Darder, més conegut com «el negre de Banyoles»; operacions antiterrorisme islàmic al barri de la Farga; intoxicacions alimentàries, campanyes anomenades «Banyoles fa pudor», brots de racisme i d'altres xacres socials que han situat la ciutat al mapa mundial de la catàstrofe.

De notícies «bones» també n'hi ha hagut: tothom s'enorgulleix encara de la ciutat que va ser subseu olímpica de rem durant els Jocs Olímpics de Barcelona 92 o, més recentment, de l'organització dels Mundials de Rem celebrats el 2004. Però hi ha en el sentir col·lectiu una necessitat de recuperar un bri de l'autoestima que potser es va començar a perdre aquella matinada del 12 de gener de 1980.

Fins llavors, l'arca destinada a contenir les relíquies de sant Martirià es trobava en perfecte estat a la sagristia del monestir de Sant Esteve, d'on sortia en processó quan els preceptes religiosos així ho requerien. La inoportuna «visita» d'un dels lladres d'art més famosos d'Europa, René Alphonse van der Berghe, conegut popularment com Erik el Belga, va posar fi a 400 anys de pau monàstica, i s'inicià un llarg periple que ara sembla més a prop de concloure's.

Tan a prop i tan lluny

L'arqueta va ser desmantellada peça a peça i no va ser fins al maig de 1983 que la policia va recuperar a París el pinacle i les dues figures de sant Martirià beneïnt que presideixen cada lateral de l'arca. La troballa es va produir gràcies a la detenció l'any anterior a Sitges d'Erik el Belga, que va facilitar als agents el parador de les peces. Després s'obrí un parèntesi de més de 15 anys sense notícies de l'arqueta. El silenci es trencà el juny de 1997, quan la catedràtica d'història de l'art medieval de la Universitat de Barcelona Francesca Español localitzà a la casa de subhastes londinenca Sotheby's les figures de sant Benet i santa Llúcia, definides al catàleg com a «relleus holandesos del segon quart del segle XV». La ràpida intervenció de la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat i del Ministeri de Cultura, esgrimint la directiva de la Unió Europea de 1993 sobre l'espoli d'obres d'art, va evitar-ne la venda i es va obrir una investigació que va permetre conèixer la «propietària» de les dues peces: Johanna Maria Joséé Dinjens, una col·leccionista d'art holandesa establerta a prop de Maastricht. Durant la tardor de 1998 la Interpol es va posar en contacte amb ella, i va descobrir que posseïa disset peces més de l'arca de Sant Martirià, adquirides mitjançant un antiquari belga. Tot i que procedien d'un robatori, Dinjens s'havia convertit en propietària legal de les peces. A partir d'aquest moment començà un llarg estira-i-arronsa fins a esgotar la paciència de les parts implicades, sobretot d'un Govern espanyol impotent davant la manca de credibilitat que inspirava en la propietària de les figures.

La recuperació de les joies religioses va estar molt a prop en diverses ocasions, com a final del 2000, quan

Sant Martí,
una de les figures
recuperades.

el Ministeri de Cultura es mostrà disposat a pagar els 66 milions de pessetes que la col·leccionista en demanava. D'aquesta manera també es materialitzava l'intercanvi del boiximà per l'arqueta, una de les condicions exigides per l'Ajuntament de Banyoles al Govern espanyol quan van tornar a Botswana les despulles del negre del Museu Darder.

Una altra data important en el procés va ser el juny del 2002, en què, sota els auspicis d'un jutge de Maastricht, se signà un protocol de compravenda per valor de 435.000 euros que havia de possibilitar el retorn aquella tardor de les figuretes de plata. La premsa així ho registrà i una visita a l'hemeroteca ens brinda titulars tan contundents com aquest de *La Vanguardia* del 17 d'agost de 2002: «Banyoles recupera la arqueta». Malauradament ni llavors ni tan sols ara es pot fer una afirmació tan categòrica.

Qüestió de confiança

Una de les claus per entendre el llarg procés de més de 25 anys intentant fer tornar les peces a casa és la manca de confiança de Dinjens envers el Govern espanyol. Quan ella va adquirir les peces, no existia cap normativa sobre l'espoli d'obres d'art. Tal com afirma Carles Mascort, advocat contractat pel bisbat de Girona i gestor de la negociació que ha permès recuperar dinou figures de plata, «tot i que pugui semblar trist haver de pagar per una cosa robada, la normativa que permet recuperar directament qualsevol obra d'art només pot aplicar-se als robatoris perpetrats des del 1993».

Però, ¿sabia Dinjens que havia comprat patrimoni robat? Segons la doctora Francesca Español, al principi sospitaven que sí, però més tard van canviar d'opinió, «perquè l'art gòtic espanyol i català és poc conegut a

Europa i les peces es van vendre com a art holandès».

En posar-se en evidència l'origen il·legal de les figures i iniciar-se investigacions amb la Interpol pel mig i amb les pressions de l'Administració espanyola per fer tornar aquest patrimoni, Dinjens començà a recelar i a sospitar que les figuretes li serien confiscades sense cap tipus de compensació. Per evitar-ho, va pactar amb la galeria Nahusse de Bremen que aquesta faria de mitjancera amb l'Estat espanyol, i li venia les 17 peces a canvi d'una quantitat indeterminada de diners i d'una figura de sant Joan Baptista del segle XVI. Però tampoc se'n refiava i va trencar el contracte, i la galeria la portà als jutjats. S'afegia així al llarg calvari de problemes un altre de més greu: el liti-gi per determinar si les peces són de Dinjens o de la galeria.

El que sembla clar és que ni la via legal ni la judicial ni els pactes a tres bandes han estat suficients per acostar posicions amb Dinjens. L'única estratègia possible ha estat la de recuperar la seva confiança, fet que s'ha aconseguit des de l'inici de la negociació amb el bisbat de Girona. Tal com reconeix Mascort, «la bona sintonia ha sigut la clau d'una recuperació de peces que podem qualificar de massiva». Un altre indici que apunta l'extrema prudència que guia les actuacions de la col·leccionista holandesa és el fet d'haver reservat per al final el lliurament de la peça més valuosa de tot el conjunt escultòric: el relleu de la Mare de Déu dels Àngels.

Canvi d'estratègia

El canvi de govern a l'Estat el 2004 va portar un nou impuls al procés i la ministra de Cultura, Carmen Calvo, va qualificar de «prioritària» la recuperació de les peces, després que Dinjens amenacés amb destruir-les, segons va

Santa Marta, una altra figura recuperada.

El canvi de govern a l'Estat el 2004 va portar un nou impuls al procés, després de l'amenaça de destrucció de les peces

assegurar durant una sessió plenària del Senat el 9 de febrer de 2005.

Uns dies abans, el 21 de gener, Dinjens publicà una carta al *Diari de Girona* en què anunciava que només negociaria amb el bisbat de Girona, argumentant que n'era el propietari legítim i l'únic estament en qui confiava, i posava com a data límit per moure fitxa el 28 de febrer. La col·leccionista aprofità per acusar d'hipòcrites diverses personalitats del Ministeri d'Educació i Cultura, tot afirmant que van deixar perdre dues ocasions de recuperar les figures per no voler pagar-les. El mateix dia, l'Ajuntament de Banyoles acceptà el canvi d'estratègia i demanà al bisbat que s'hi implicés al cent per cent. El 24 de gener, el bisbe de Girona, Carles Soler, assegurà que estava disposat a fer tot el possible pel retorn de les peces de l'arqueta de Sant Martírià, però puntualitzava que tots els passos que seguissin serien en coordinació amb el Ministeri de Cultura.

Soler acceptà entrar en negociacions i encarregà les gestions al lletrat Carles Mascort, principal artífex dels espectaculars avenços dels darrers mesos. Encetada aquesta nova fase s'avançà i dues primeres peces van arribar al final de maig, corresponents a sant Francesc d'Assís i sant Jaume. Al final de juliol tornaren les corresponents a santa Caterina i sant Feliu de Girona.

Entre setembre i octubre, tot coincidint amb les festes patronals de Banyoles en honor a sant Martírià, tornaren les figures corresponents a les santes Magdalena, Tecla i Marta i als sants Martí, Gregori, Nicolau, Eloi, Pere, Ferriol i Joan Baptista, la figura d'un bisbe anònim i un relleu del martiri de sant Martírià.

Fent el recompte, el bisbat ha recuperat un total de setze peces i està confirmat el retorn de tres més, el

Josep M. Martíu

Processó amb l'arqueta de Sant Martírià passant pel carrer Nou de Banyoles l'1 de juliol de 1956.

relleu més valuós i les figures de sant Benet i santa Llúcia, propietat de Dinjens però custodiades per la galeria Sotheby's des del 1997.

Resten, per tant, set figures desaparegudes per completar el reliquiari. D'aquestes set estatuetes se sap que Sotheby's va subhastar-ne dues abans que Francesca Español detectés el catàleg, i és ben conegut el zel de la galeria londinenca respecte a l'anonimat dels seus clients. A parer de l'advocat Mascort, «serà molt difícil recuperar la totalitat de les figures, tot i existir pistes a Holanda. Suposo que caldrà tenir paciència, com s'ha tingut al llarg d'aquests anys». Pel que fa al cost econòmic de l'operació actual, una clàusula de confidencialitat del contracte signat amb Dinjens manté en secret la quantitat pagada, quantitat que Mascort considera «perfectament assumible» per al bisbat, únic responsable de la gestió. «Les negociacions precedents van concloure sense èxit; en set anys no es va tornar ni una

peça, però tampoc no es va pagar ni un cèntim», ha assegurat. En el moment de la seva desaparició, l'arqueta estava valorada en uns 150 milions de pessetes.

Un espai visitable

Un cop restaurades i muntades de nou a l'arqueta, les peces recuperades es mostraran al públic, possiblement al final del primer trimestre del 2006, i ho faran en unes dependències annexes del claustre del monestir de Sant Esteve que s'habilitaran a tal efecte. Així ho determina el pla director presentat el 8 de novembre a l'Ajuntament de Banyoles per l'arquitecte i president del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles Jeroni Moner. Un pla que s'emmarca dins de les actuals obres de creació del nou Arxiu Històric Comarcal del Pla de l'Estany que s'estan fent al primer pis del claustre del monestir. Des de l'Ajuntament de Banyoles hi ha la voluntat de recu-

Les figures, restaurades i muntades de nou, es mostraran al públic durant el primer trimestre d'aquest any

ÀREA DE COMUNICACIÓ AJUNTAMENT DE BANYOLES

Vista parcial del claustre del monestir de Sant Esteve.

perar el cenobi com un «espai viu, i la tornada de l'arqueta serà, sens dubte, un dels atractius principals, però no es farà un museu específic sinó un espai visitable on també s'exposaran d'altres tresors artístics». Per fer-ho possible, la Generalitat ja ha anunciat que pagarà 132.000 euros per dur a terme el projecte museístic que permetrà l'exhibició, amb totes les mesures de seguretat necessàries, de l'arqueta al seu lloc d'origen.

El que no sembla tan clar és que l'arqueta es pugui veure a Madrid, com s'havia especulat en d'altres ocasions. Al consistori banyolí no li consta cap petició en aquest sentit, més enllà d'unes competències sobre patrimoni per comprovar l'autenticitat de les peces robades, però «tenint en

compte que les figures estan a Girona i l'arqueta a Banyoles, no creiem que vagin a Madrid; segur que es farà tot des d'aquí», asseguren des de l'Ajuntament.

Pel que fa a l'estat de conservació, les setze peces que ja es troben en mans del bisbat han estat examinades i verificades per dos experts en art gòtic català, Joaquín Yarza i una vella coneguda, la doctora Francesca Español. Segons reconeixen els conservadors, el fet d'haver sigut robades per un expert i de romandre 25 anys en mans de persones conegedores del valor artístic de les figures ha estat cabdal a l'hora de recuperar-les quasi intactes. De fet, els pocs danys que tenen són previs al robatori, com ara el lacat de la cara d'alguna figura que s'ha després.

Obra cabdal del gòtic internacional català i peça mestra del taller dels Artau de Girona (Francesc Artau I i II), realitzada entre 1413 i 1453, l'arca destinada a contenir l'urna amb les relíquies de sant Martírià està feta de fusta, amb aplics i figures de plata repussada. Té la forma d'un temple gòtic, amb una torre central, coronada per una creu. Sota la torre hi ha, a cada banda, la imatge de sant Martírià beneïnt. A les façanes i als voladissos de l'arca hi havia 24 figures de sants, totes de plata.

Sense penediments

Mentrestant, aliè a tot aquest procés, o potser seguint-lo amb molt d'interès des de la confortabilitat d'una jubilació daurada, Erik el Belga resideix a Màlaga, on pinta quadres religiosos i assessorà col·leccionistes particulars i museus de tot el món. Amb una excepció, els de l'Estat espanyol, fet que no el priva d'aconsellar els comitès de defensa i restauració del patrimoni estatal. Convertit al catolicisme i membre de l'Opus Dei, Erik el Belga mai no s'ha penedit dels seus robatoris, i es justifica dient que ho feia per «protegir» l'art, i també insinua que en la majoria d'ocasions es cometien previ acord amb els clergues i capellans encarregats de custodiar les esglésies objecte d'espoli. En el cas d'Espanya, Erik el Belga i la seva banda van operar entre 1975 i 1982, any en què va ser detingut a Sitges. Una detenció que ell no qualifica com a tal, perquè assegura que es va deixar enxampar per «refer» la seva vida i dedicar-se a fer «memòria».

Una memòria que, en qualsevol cas, sempre romandrà lligada a Banyoles i la seva arqueta de Sant Martírià.

Natàlia Agustí és periodista.